

dr hab. inż. arch. Katarzyna Pluta, prof. uczelni
Katedra Projektowania Urbanistycznego i Krajobrazu Wiejskiego
Wydział Architektury
Politechnika Warszawska
ul. Koszykowa 55
00-659 Warszawa

**Recenzja rozprawy doktorskiej mgr inż. Anny Wilczyńskiej
pt. „Przestrzenie publiczne kreowane oddolnie i ich znaczenie
w procesie kształtowania się krajobrazu kulturowego miast”**

A.

1. Podstawa formalna opinii.

- Recenzja została wykonana na zlecenie Pana Dr hab. Dariusza Wrony, prof. SGGW, Dyrektora Instytutu Nauk Ogrodniczych Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie, pismo z dnia 23.05.2022 r.

2. Podstawa merytoryczna opinii.

Recenzja została wykonana w oparciu o materiały dostarczone przez Pana dr hab. Dariusza Wronę, prof. SGGW, Dyrektora Instytutu Nauk Ogrodniczych Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego, a przygotowane przez p. mgr inż. Annę Wilczyńską:

- Rozprawa doktorska pt.: „Przestrzenie publiczne kreowane oddolnie i ich znaczenie w procesie kształtowania się krajobrazu kulturowego miast”
przygotowana pod kierunkiem Promotora Pani dr hab. inż. Beaty J. Gawryszewskiej oraz pod kierunkiem Promotora pomocniczego Pani dr inż. Izabeli Myszk.

B.

**Recenzja rozprawy doktorskiej mgr inż. Anny Wilczyńskiej
pt. „Przestrzenie publiczne kreowane oddolnie i ich znaczenie
w procesie kształtowania się krajobrazu kulturowego miast”**

1. Uwagi ogólne

Rozprawa doktorska p. mgr inż. Anny Wilczyńskiej liczy 147 stron, w tym: Streszczenie w języku polskim i angielskim, tekst, Spis rycin i tabeli, Bibliografia oraz 5 Załączników. Praca składa się ze Wstępu, 4 zasadniczych Rozdziałów oraz Dyskusji i Wniosków.

Tematem prezentowanej rozprawy są badania działań społeczności lokalnych na rzecz kształtowania krajobrazu miast europejskich (głównie otwartych przestrzeni publicznych), które mają charakter nieformalny i oddolny.

Przedstawiona na początku pracy teza zakłada, że: działania oddolne można rozróżnić ze względu na ich charakterystykę. Są one częścią krajobrazu kulturowego i wyrazem nierozpoznanych potrzeb i wartości płynącej z jego kreacji i dialogu pomiędzy otaczającą przestrzenią, a mieszkańcami oraz procesem zamieszkiwania. Ich charakterystyka stanowi wkład dla praktycznych rozwiązań w planowaniu przestrzennym miast.

Głównym celem naukowym rozprawy doktorskiej jest charakterystyka fenomenu działań oddolnych i nieformalnych społeczności lokalnych w kontekście formy, funkcji i znaczenia oraz wzorców ich lokalizowania w krajobrazie kulturowym miast.

Pani mgr inż. Anna Wilczyńska formułuje w rozprawie wiele pytań badawczych:

Pytanie 1: Czym się charakteryzują przestrzenie oddolne w Europie?

a) Jak mogą być scharakteryzowane ze względu na ich formę, funkcję i znaczenie w krajobrazie kulturowym?, b) Jaki jest algorytm ich kreacji? Czy istnieją wzorce przestrzenne lokowania tego typu interwencji?, c) Czy istnieje wpływ kulturowy na ich formę, funkcję i znaczenie?

Pytanie 2. Czym charakteryzują się nieformalne interwencje oddolne w przestrzeni publicznej miasta Tartu w Estonii?

a) Jak mogą być scharakteryzowane ze względu na ich formę, funkcję i znaczenie w krajobrazie kulturowym?, b) Jak mogą być scharakteryzowane ze względu na ich lokalizację? Czy istnieją wzorce przestrzenne lokowania tych interwencji?

Pytanie 3. Czy i w jaki sposób rozpoznane działania oddolne i nieformalne interwencje mogą stanowić wkład do projektowania i planowania przestrzennego?

Pytanie 4. Jak i czym się różnią, a w czym są podobne działania oddolne i nieformalne na przykładzie miasta Tartu?

Cel pracy, czyli próba odpowiedzi na skonkretyzowane pytania badawcze, jest sformułowany dobrze. Przyjęcie takiego celu badawczego i konsekwentna jego realizacja widoczna w całej pracy w ujęciach ogólnych i szczegółowych już na początku daje możliwość stwierdzenia, że mamy do czynienia z bardzo wartościową całościową analizą nieformalnych i oddolnych działań społeczności lokalnych na rzecz kształtowania krajobrazu miast, głównie otwartych przestrzeni publicznych. Kompleksowość oraz wielodyscyplinarność poruszanych zagadnień nie przeszkodziła pani p. mgr inż. Annie Wilczyńskiej w czytelnym wyodrębnieniu poszczególnych etapów badawczych, widocznym już w samym układzie pracy zawartym w spisie treści. Zawartość całej pracy potwierdza, że był to wybór trafny.

W rozprawie doktorskiej p. mgr inż. Anna Wilczyńska zaprezentowała wyniki badań dwóch typów działań: 1/zorganizowanych inicjatyw w zakresie kształtowania krajobrazu miast w sposób świadomy, mających na celu jego trwałą zmianę (opartych na przykładzie obszaru Osiedla Jazdów w Warszawie), 2/przypadki nieformalnych interwencji w krajobrazie miasta, które powodują niewielkie zmiany najbliższego otoczenia miejsca zamieszkania (na przykładzie obszaru miasta Tartu w Estonii). Obecnie zagadnienia te są niezwykle ważne w procesie dążenia do ładu i harmonii w kształtowaniu zrównoważonego krajobrazu miast, w tym ważnych jego elementów jakimi są przestrzenie publiczne.

Rozwój miast w przyszłości będzie zależał od właściwego i różnorodnego zakresu narzędzi planistycznych: od narzędzi ekonomicznych, prawnych i regulacyjnych do szerokich strategii planistycznych, w tym opracowania modelu planowania i zarządzania przestrzenią z uwzględnieniem szerokiego udziału społecznego.

Opracowanie i zastosowanie efektywnych narzędzi planistycznych niezbędne jest zwłaszcza, jeśli chodzi o kształtowanie właściwej formy miasta, harmonijnych przestrzeni publicznych i właściwej infrastruktury transportowej. Jednym z istotnych narzędzi jest partycypacja społeczna jako narzędzie planistyczne obecne w każdej demokracji, w tym udział społeczeństwa w planowaniu i procesach decyzyjnych za pomocą publicznych konsultacji i rozmaitych inicjatyw. Aby udział ten był znaczący władze lokalne powinny wykazać się umiejętnościami zachęcania mieszkańców do różnych form partycypacji.

Podsumowując - obecnie w obliczu wielu negatywnych procesów, takich jak niekontrolowane rozszerzanie się terytorialne miast, wzrost motoryzacji, upodobnianie się miast i zanikanie ich tożsamości, wycofywanie się ludzi do świata wirtualnego, wzmagają się światowe dyskusje dotyczące rozwijania życia publicznego głównie przez zaoferowanie mieszkańcom miast odpowiednio ukształtowanych przestrzeni publicznych o wysokiej jakości i wyrazistej tożsamości. W procesie przeciwstawiania się ujednocinaniu krajobrazu miast poprzez tworzenie indywidualnie ukształtowanych miejsc, niezwykle pomocnymi narzędziami jest projektowanie urbanistyczne, kompozycja urbanistyczna oraz włączanie przyszłych użytkowników (lokalnych społeczności) w proces projektowy (tworzenie społecznych projektów, których podstawą są konsultacje, dyskusje, rozstrzyganie konfliktów za pomocą debat publicznych). Niezwykle ważne są także działania oddolne, które powodują przyspieszone pozytywne zmiany miejsc ważnych dla mieszkańców.

Powyższe refleksje Recenzenta mają na celu podkreślenie faktu jak ważnego tematu badawczego podjęła się p. mgr inż. Anna Wilczyńska. Potrzeba podjęcia pracy o nieformalnych i oddolnych działaniach społeczności lokalnych na rzecz kształtowania krajobrazu miasta, nie budzi wątpliwości i oznacza, że pracę p. mgr inż. Anny Wilczyńskiej uznaję za bardzo potrzebną.

Struktura pracy jest czytelna i zrozumiała, podobnie jak metodyka badań. Wyniki pracy oparte są na wieloletnich obserwacjach i badaniach, przeprowadzonych przez p. mgr inż. Annę Wilczyńską, których podstawą były studia w terenie wybranych przykładów, studia materiałów źródłowych, w tym literatury i współczesnych materiałów publicystycznych, a także badania sondażowe oraz udział Autorki w jednej z inicjatyw. Jednocześnie podkreślić należy, że prezentacja wyników badań następuje od zagadnień ogólnych do szczegółowych, co również jest dobre dla odbioru pracy.

Przykłady do badań wybrane są poprawnie i wybór ten jest uzasadniony, podobnie jak wybór metod badawczych. Pod względem zastosowanego warsztatu naukowego - rozprawa p. mgr inż. Anny Wilczyńskiej jest pracą dojrzałą. Podkreślić należy bardzo dobre graficzne syntezy w postaci schematów, wykresów, diagramów oraz zestawień tabelarycznych rozmaitych wyników badań. Na szczególne wyróżnienie zasługuje opracowana metodologia badań wykonanych przez p. mgr inż. Annę Wilczyńską - bardzo dobre podsumowanie metodyki pracy zawiera Ryc. 9. (pt. „*Schemat przedstawiający metodologię zbioru i analizy danych, poszczególne cele badawcze, w kontekście pytań badawczych a wyniki porównawcze*”). Natomiast w prezentacji wyników badań szczególne znaczenie ma Tabela 1. pt. „*Porównanie inicjatyw oddolnych i nieformalnych w mieście Tartu oraz ich wpływu na planowanie przestrzenne*”, jak również wszystkie załączniki.

Wśród charakterystyki istniejącego stanu badań Autorka zauważyła niewielką ilość polskich opracowań zawierających próby oceny nieformalnych i oddolnych działań społeczności lokalnych na rzecz kształtowania krajobrazu miasta, w tym przestrzeni publicznych.

Wyniki badań przeprowadzonych przez p. mgr inż. Annę Wilczyńską zawarte są w kolejnych rozdziałach pracy:

Rozdział 1 pt. „Wstęp” zawiera uzasadnienie podjęcia tematu, wprowadzenie do problematyki pracy, strukturę pracy oraz informację o wsparciu finansowym i merytorycznym pracy.

Rozdział 2 pt. „PRZEDMIOT, CEL, ZAKRES, KONTEKST ZNACZENIE BADAŃ ORAZ TEZA I PYTANIA BADAWCZE” zawiera: określenie przedmiotu, zakresu i głównego celu badań, określenie znaczenia badań, tezę pracy, pytania badawcze, charakterystykę kontekstu terenów zurbanizowanych, problemów z jakimi mierzą się współczesne miasta i idei kształtowania przestrzeni publicznych, uzasadnienie wyboru Europy jako obszaru badawczego, charakterystykę kontekstu społecznego, kulturowego i krajobrazowego Estonii i miasta Tartu oraz uzasadnienie wyboru Tartu jako przestrzeni badawczej.

Rozdział 3 pt. „MATERIAŁY I METODY” zawiera: schemat metodyki pracy, przyjęte podejście metodologiczne badań wstępnych, kryteria wyboru i metody kolekcji danych do badania oddolnych działań w miastach Europy, kryteria wyboru i metody kolekcji danych do badania nieformalnych interwencji w krajobrazie miasta Tartu w Estonii, metody analizy danych w badaniach właściwych, metody analizy przypadków działań oddolnych w przestrzeni publicznej miast europejskich, metody analizy nieformalnych interwencji w krajobrazie kulturowym miasta Tartu.

Istotne jest, że w badaniach krajobrazu miasta p. mgr inż. Anna Wilczyńska zastosowała „nielinearne” podejście do procesu badawczego, pozwalające na powracanie do problemu badawczego na każdym etapie realizacji badań w celu głębszego zrozumienia przedmiotu badań, sprecyzowania zakresu badań, pytań badawczych i metodologii badań właściwych. Pani mgr inż. Anna Wilczyńska oparła się także na metodologii badania aktywizującego (badania w działaniu), w którym jako badacz stała się częścią badanej społeczności: w latach 2014-2016 brała udział w oddolnym rozwijaniu przestrzeni Osiedla Jazdów w Warszawie.

Rozdział 4 pt. „ANALIZA LITERATURY” zawiera: charakterystykę oddolnych działań w krajobrazie miasta (ruchy społeczne w przestrzeni publicznej miast i ich rozwój; ruchy społeczne w przestrzeni publicznej – typologia, funkcje; taktyczne i niewidzialne oblicze miasta), charakterystykę urbanizmu taktycznego (niewidzialny urbanizm- cechy ogólne; twórcy i odbiorcy taktycznego i niewidzialnego urbanizmu; krytyka nurtu; podsumowanie analizy literatury dotyczącej działań oddolnych i nieformalnych), tło teoretyczne badań nad krajobrazem (krajobraz, krajobraz kulturowy - definicje, znaczenie; krajobraz kulturowy jako palimpsest i proces; codzienność, niewidzialność i lokalność; nowy krajobraz kulturowy i krajobraz społeczny; przestrzeń i krajobraz społeczny; podsumowanie części teoretycznej) oraz charakterystykę braków w wiedzy.

Podsumowując - w rozdziale 4 p. mgr inż. Anna Wilczyńska przeprowadziła analizę literatury, przedmiotu, która dotyczyła wartości krajobrazu kulturowego oraz mechanizmów jego kształtowania przez człowieka. Autorka scharakteryzowała stan wiedzy na temat oddolnych i nieformalnych działań w krajobrazie miasta, a także teoretyczne podstawy badania i projektowania krajobrazu kulturowego.

Autorzy badający oddolne sposoby budowania krajobrazu miasta, wyróżniają rozmaite ich typy: od zupełnie oddolnych, codziennych interwencji, po globalne i zorganizowane inicjatywy. Pani mgr inż. Anna Wilczyńska podkreśliła, że w wielu krajach oddolnie narodzone ruchy miejskie z czasem stały się częścią miejskiej polityki przestrzennej.

W rozprawie doktorskiej p. mgr inż. Anna Wilczyńska przebadła ruchy oddolne związane z przestrzenią miejską i ich wpływ na zmianę funkcjonalno-formalną przestrzeni. Interesujące są także badania oddolnego kształtowania przestrzeni na tle teorii badań dotyczących krajobrazu miasta.

Podkreślić należy, że Autorka powołuje się bardzo często na literaturę zagraniczną i jest to literatura najnowsza, ukazująca rozmaite zagadnienia w zakresie tematu rozprawy.

Zdaniem Recenzenta Rozdział 4 stanowi bardzo cenny element rozprawy.

Rozdział 5 pt. „WYNIKI BADAŃ” zawiera: 1/Wyniki badań wstępnych dotyczących Osiedla Jazdów w Warszawie, 2/Wyniki badań wstępnych dotyczących Osiedla Jazdów na tle innych, badanych przestrzeni publicznych w Warszawie, 3/Wyniki badania oddolnych działań w miastach Europy, 4/Wyniki badania nieformalnych interwencji w krajobrazie kulturowym miasta Tartu w Estonii, 5/Różnice i podobieństwa działań oddolnych i działań nieformalnych w Tartu oraz możliwy wkład do planowania przestrzennego.

Istotne jest, że Autorka wyróżniła 6 typów przestrzennych terenów, na których występują inicjatywy oddolne, a następnie przeprowadziła szczegółową charakterystykę interwencji w mieście Tartu. Niezwykle cenna jest podsumowująca Tabela 1 oraz Ryc. 62 (pt. „*Graficzne podsumowanie i porównanie inicjatyw w Tartu oraz szersza generalizacja wyników z możliwą implikacją dla planowania przestrzennego miast*”).

Zdaniem Recenzenta Rozdział 5 stanowi najcenniejszy element rozprawy.

Rozdział 6 pt. „Dyskusja i wnioski” zawiera dyskusję wyników oraz podsumowanie i wnioski. Rozdział zawiera ogólne podsumowanie pracy, niezbędne do udowodnienia założonej w pracy tezy badawczej.

Należy zgodzić się z wnioskami Autorki, że działania oddolne zmieniają krajobraz w jego szerszym kontekście, mając realny wpływ na zmiany w postrzeganiu, zarządzaniu i legislacji dotyczącej przestrzeni publicznych. Kształtowanie krajobrazu miast, które w sposób bezpośredni włącza mieszkańców do tego procesu, może mieć wpływ na poprawę jakości przestrzeni miejskiej.

W poszczególnych częściach pracy p. mgr inż. Anna Wilczyńska prezentuje wiele interesujących poglądów wartych przypomnienia, skomentowania, ale i skłonienia do dyskusji nad nimi:

1/Pani mgr inż. Anna Wilczyńska twierdzi, że od wielu lat zarówno w Europie Zachodniej, jak i Wschodniej obserwujemy rozwój różnego rodzaju alternatywnych przestrzeni takich jak ogrody społecznościowe czy inne przestrzenie oddolnie kreowane, co związane jest z poszukiwaniem nowych sposobów oddolnego planowania i zarządzania przestrzenią publiczną. Bardzo dobrze, że Autorka zgadza się z wieloma specjalistami, że współczesne ogrody społecznościowe stanowią zarówno wernakularną formę w krajobrazie miasta, jak i współczesny styl życia mieszkańców miast (zwłaszcza klasy średniej). Ogrody umożliwiają otaczanie się pięknem kwiatów, obcowanie z przyrodą, podtrzymywanie i nawiązywanie kontaktów sąsiedzkich (za: Gawryszewska, 2013, 2018; Żakowska, 2015).

2/Istotne jest, że Pani mgr inż. Anna Wilczyńska odwołała się do Europejskiej Konwencji Krajobrazowej, która została przyjęta 20 października 2000 roku we Florencji (Council of Europe, 2000) i definiuje krajobraz jako: „obszar, postrzegany przez ludzi, którego charakter jest wynikiem działania i interakcji czynników przyrodniczych i/lub ludzkich” (Artykuł 1a). Dokument ten jest jednym z pierwszych, które holistycznie opisują krajobraz, biorąc pod uwagę proces interakcji czynników ludzkich i przyrodniczych w sposób całościowy.

3/Istotne jest, że Pani mgr inż. Anna Wilczyńska poruszała się po mieście Tartu za pomocą roweru, który pozwala na szybsze i efektywniejsze przemieszczanie się, przy jednoczesnej możliwości doświadczania krajobrazu w sposób bezpośredni. Autorka inspirowała się osobą tzw. „urban flaneur’a” jako postaci eksplorującej codzienne życie miasta, z perspektywy obserwatora i współuczestnika, przyglądającego się krytycznie jego aspektom, czyli praktyka, który odczuwa miasto wszelkimi zmysłami.

4/Pani mgr inż. Anna Wilczyńska prezentuje dobre podejście do zrozumienia pojęcia czym jest przestrzeń publiczna. Autorka zauważyła potrzebę kształtowania przez projektantów czytelnej struktury urbanistycznej miasta, w tym czytelnych przestrzeni publicznych.

5/Proces rewitalizacji przestrzeni publicznych w Polskich miastach jest znacznie wolniejszy niż w miastach Europy zachodniej z powodu wielu różnorodnych czynników. W takiej sytuacji poszukiwanie możliwości nieformalnego i oddolnego zagospodarowania przestrzeni publicznych w dość krótkim czasie staje się obecnie zadaniem priorytetowym.

2. Uwagi szczegółowe

1/Na szczególne wyróżnienie zasługuje widoczna w całej pracy dociekliwość badawcza Autorki, połączona z umiejętnością analizy całości materiału badawczego oraz z umiejętnością formułowania syntez podsumowujących. Podkreślić należy trud, jaki Autorka włożyła w uzyskanie wyników wszystkich badań.

2/Stań badań przedstawiony jest prawidłowo - p. mgr inż. Anna Wilczyńska zebrała i przeanalizowała zarówno literaturę krajową jak i zagraniczną w zakresie przedmiotu rozprawy.

3/Wśród wielu zalet pracy wymienić należy następujące: czytelność i logiczność wypowiedzi, dobry język pracy, bogaty i dobrze dobrany autorski materiał ilustracyjny, harmonijne łączenie zagadnień ogólnych i szczegółowych.

4/W pracy bardzo dobrze dobrany został i przygotowany materiał ilustracyjny. Część graficzna pracy wykonana jest w postaci graficznych zestawień tabelarycznych, wykresów i diagramów oraz autorskich zdjęć realizacji, a także innych ilustracji źródłowych.

5/Uwagi techniczne: w przypadku publikacji pracy należy jeszcze raz przeczytać całą pracę i poprawić drobne błędy literowe i stylistyczne oraz uczytelnić niektóre fragmenty pracy (należy usunąć niektóre skróty myślowe - zdania powinny być w pełni rozbudowane, nie należy używać sformułowań popularno-naukowych, należy popracować nad większą czytelnością tezy pracy).

3. Podsumowanie i wniosek końcowy.

Podsumowanie w postaci „Podsumowanie i wnioski” uważam za dobrze sformułowane i przekonujące, co oznacza, że teza pracy została udowodniona i cele pracy zostały osiągnięte.

Rozprawa doktorska p. mgr inż. Anny Wilczyńskiej jest istotną pozycją naukową, ukazującą jak skomplikowanym zadaniem jest badanie działań społeczności lokalnych na rzecz kształtowania krajobrazu miasta (głównie otwartych przestrzeni publicznych), które mają charakter nieformalny i oddolny.

Praca jest istotnym głosem w trwającej obecnie dyskusji na temat procesu partycypacji społecznej w planowaniu miasta, związanego z poprawą jakości środowiska miejskiego.

Rozprawa doktorska jest efektem wieloletnich studiów i własnych przemyśleń Autorki wspartych jej doświadczeniem zawodowym i znajomością literatury przedmiotu. Jest to praca zarówno aktualna jak i oryginalna. Temat pracy został dobrze wybrany, a równie dobrze skonstruowany plan pracy został poprawnie zrealizowany. W sumie uważam, że praca pani mgr inż. Anny Wilczyńskiej spełnia wymagania stawiane w ustawie pracom doktorskim i może być dopuszczona do publicznej obrony.

Katarzyna Pluta

Warszawa, 4 sierpnia 2022 r.